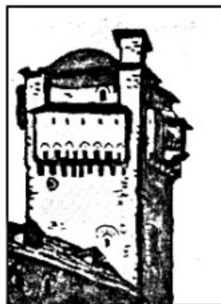
ATHONITICA, 1

Ζαχαρία Παπαντωνίου

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

Editio nova

Ἐπεμελήθη καὶ ἐπανεξέδωσε
Δ.Ν. Σιάτρας

ΑΘΗΝΑΙ 2023

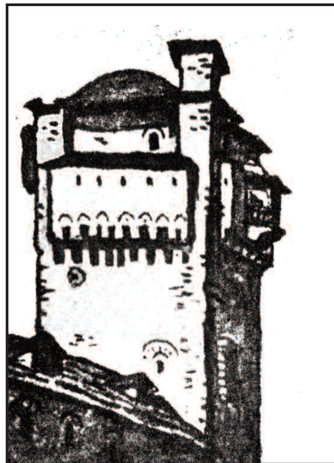
ATHONITICA, *1*

Ζαχαρία Παπαντωνίου

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

Editio nova

Ἐπεμελήθη καὶ ἐπανεξέδωσε
Δ.Ν. Σιάτρας

ΑΘΗΝΑΙ 2023

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ἂν ἐξαιρέσουμε τοὺς θρησκευόμενους λογοτέχνες Παπαδιαμάντη καὶ Μωραϊτίδη καὶ τοὺς λογίους τῆς Ἐκκλησίας, φαίνεται ὅτι ὁ μοναδικὸς* ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν ποὺ ἐπισκέφθηκαν τὸ Ἅγιον Ὄρος κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἦταν ὁ Αἰγυπτιώτης ζωγράφος Θ. Ράλλης, ποὺ ἀναζητῶντας πηγὲς ἐμπνεύσεως πῆγε στὸν Ἄθω τὸ 1885· κράτησε μάλιστα καὶ ἡμερολόγιο ποὺ ἐκδόθηκε στὸ Κάιρο τὸ 1899.

Μόνο τὸν 20ὸ αἰῶνα, θὰ ἀρχίσουν οἱ Ἑλλαδῖτες διανοούμενοι νὰ ἀνακαλύπτουν δειλὰ-δειλὰ τὸ Ὄρος. Ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου ἀποβιβάζεται στὴ Δάφνη τὸ 1923 καὶ τὴν ἴδια χρονιὰ ἀκολουθοῦν οἱ ζωγράφοι Κόντογλους καὶ Παπαλουκᾶς, ἐνῶ ἔχουν προηγηθῆ οἱ Σικελιανός, Καζαντζάκης καὶ Στρατῆς Δούκας (1914). Ἀκολουθοῦν οἱ Βέλμος (1926), Παπατσώνης (1927), Τάκης Κανδηλῶρος 1928, Οὐράνης (1930;), Βαφόπουλος (1931) καὶ ἔκτοτε πλῆθος ἀμέτρητον.

Σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο, ὁ Ζ. Παπαντωνίου, ζωγράφος καὶ γελοιογράφος, συγγραφέας (μεταξὺ ἄλλων καὶ τοῦ καλύτερου ἑλληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ ὅλων τῶν ἐποχῶν), πολιτικὸς καὶ πρῶτος διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης, μὰ πρωτίστως κριτικὸς τέχνης, περιγράφει τὶς ἐντυπώσεις του ἀπ' αὐτὸ τὸ ταξίδι καὶ παραλλήλως μᾶς παρουσιάζει τὸ Ὄρος καὶ τὸν ἀνατολικὸ μοναχισμὸ μὲ αἰσθη-

(*) Ἴσως θὰ ἔπρεπε ἐδῶ νὰ συμπεριλάβουμε καὶ τὶς δύο ἐπισκέψεις τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη· τὸ 1895 πῆγε σταλμένος ἀπὸ τὸν Γαβριηλίδη ὡς συντάκτης τῆς *Ἀκροπόλεως* καὶ τὸ 1907 ὡς διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας «Ἑλληνισμός». Τὴ δεύτερη φορὰ μᾶλλον δὲν πῆγε ὡς ἁπλὸς ἐπισκέπτης, ἀλλὰ στὰ πλαίσια τῆς δράσεως τῆς Ἑταιρείας στὴ Β. Ἑλλάδα (ἦταν ἡ περίοδος τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγώνα).

τικὰ κριτήρια. Ἀκριβῶς ἕναν αἰῶνα μετά, ἡ περιγραφὴ ἔχει πλέον καὶ ἱστορικὴ ἀξία, ἀφοῦ ἀποτυπώνει ὄψεις τοῦ μοναστικοῦ βίου ποὺ χάνονται· ρακένδυτοι μοναχοὶ δὲν ὑπάρχουν πλέον, ἐνῷ ἡ τεχνολογία εἰσδύει καὶ μεταβάλλει (ἢ καὶ ἀλλοτριώνει) τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν μοναχῶν.

Ἡ πρώτη ἔκδοσι ἔγινε τὸ 1934 ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα, μὲ εἰκονογράφησι τοῦ Εὐθ. Παπαδημητρίου. Ἡ παροῦσα ἔκδοσι εἶναι πλήρης καὶ πιστή. Ἥσσονες — κυρίως ὀρθογραφικὲς — διορθώσεις ἔγιναν σιωπηρῶς, ἐνῷ οἱ ἐλάχιστες παρεμβάσεις σημειώνονται στὸ ὑπόμνημα ποὺ παρατίθεται στὸ τέλος τοῦ βιβλίου· μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἡ διόρθωσι τοῦ μυστηριώδους Mohilew στὸ ἐδάφιο τοῦ Jakob Fallmerayer (σελ. 153).

Ἡ ἀρχικὴ εἰκονογράφησι ἔχει ἀντικατασταθῆ μὲ ἔργα διαφόρων καλλιτεχνῶν (δῆτε τὸν σχετικὸ πίνακα, σελ. 11). Τέλος, ἔχουν παραλειφθῆ ὡς εὐκόλως προσβάσιμα σὲ ψηφιακὲς πηγὲς κάποια ἀπὸ τὰ κείμενα τρίτων ποὺ εἶχε παραθέσει ὁ Ζ.Π. στὸ τέλος τῆς πρώτης ἐκδόσεως.

Δ.Ν.Σ.

.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟ ΒΟΥΔΔΙΚΟ ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Ὅταν μιὰ μέρα τὸ νεαρὸ βασιλόπουλο Σιντάρτα, μᾶς λένε οἱ βιογραφίες τοῦ Βούδδα, βγῆκεν ἀπ᾽ τὸ παλάτι του μὲ τὸ ἁμάξι του σ᾽ ἕναν κῆπο, εἶδ᾽ ἕνα γέρο σκυφτό, ποὺ ἀκουμποῦσε σ᾽ ἕνα ραβδί. Ρωτῶντας τὸν ἁμαξᾶ του, ἔμαθε πὼς ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ποὺ δὲν ἔχει παρὰ λίγο νὰ ζήση, εἶναι ἡ μοῖρα ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ πὼς καὶ τὸ ἴδιο τὸ βασιλόπουλο θὰ καταντήση μιὰ μέρα σὰν αὐτόν.

— Γύρισέ με πίσω στὸ παλάτι, εἶπε.

Καὶ γυρνῶντας στὸ παλάτι, ἄρχισε νὰ συλλογίζεται πὼς ἡ γέννηση εἶναι ντροπή· μὰ δὲν ἦρθεν ἀκόμα ἡ ὥρα ν᾽ ἀφήση τὴ χαρούμενη ζωὴ τοῦ παλατιοῦ.

Ἄλλη μιὰ μέρα ποὺ βγῆκε μὲ τὸ ἁμάξι στὸν κῆπο, εἶδε ἕναν ἄρρωστο κατάκοιτο στὴ γῆ. Ρωτῶντας τὸν ἁμαξᾶ του, ἔμαθε πὼς αὐτὸ εἶναι ἡ μοῖρα ὅλων τῶν ἀνθρώπων· καὶ πρόσταξε νὰ τὸν γυρίσουν πίσω. Γυρίζοντας στὸ παλάτι, συλλογιόταν πὼς ὅσο ὑπάρχουν τὰ γερατειὰ κι ἡ ἀρρώστια, ἡ γέννηση εἶναι ντροπή.

Ἄλλη μιὰ μέρα ποὺ βγῆκε μὲ τὸ ἁμάξι στὸν κῆπο, εἶδε νὰ ἑτοιμάζουν τὴν πυρά, γιὰ νὰ κάψουν ἕναν πεθαμένο. Ρωτῶντας τὸν ἁμαξᾶ του, ἔμαθε πὼς αὐτὸ θὰ εἶναι ἡ μοῖρα ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ θὰ εἶναι κι ἡ δική του· καὶ πρόσταξε νὰ τὸν γυρίσουν πίσω. Γυρίζοντας στὸ παλάτι, συλλογιόταν πώς ὅσο ὑπάρχουν τὰ γερατειά, ἡ ἀρρώστια κι ὁ θάνατος, ἡ γέννηση εἶναι ντροπή.

Ἄλλη μιὰ μέρα ποὺ βγῆκε μὲ τὸ ἁμάξι του στὸν κῆπο, εἶδε ἕναν ἄνθρωπο ποὺ δὲν ἦταν ντυμένος σὰν τοὺς ἄλλους. Ρωτῶντας τὸν ἁμαξᾶ του, ἔμαθε πὼς αὐτὸς εἶναι ἀσκητής· πὼς ἔφυ-

Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΣΜΟΣ

Ἀσκητισμὸς καὶ μοναχισμὸς δὲν εἶναι βέβαια τὸ ἴδιο. Ὁ πρῶτος προϋποθέτει ἕνα ἄτομο ποὺ ἀσκεῖται στὴ μόνωση καὶ στὴν ὀδύνη. Ὁ δεύτερος ἔχει τὴν κοινωνική του μορφή, πολὺ ἐντονώτερη ὅταν τὰ μοναστήρια εἶναι κοντὰ ἢ μέσα σὲ πόλη. Ἔχει μολαταῦτα κι ὁ μοναχικὸς βίος τὴν ἀσκητική του μορφή, ὅταν τὸν ἀσκοῦν ἄνθρωποι πραγματικὰ ἀποσυρμένοι ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια καὶ ὑπάρχει καὶ σ᾽ αὐτὸν τὸ στοιχεῖο τῆς σωματικῆς ὀδύνης. Οἱ δυὸ αὐτὲς μορφές τοῦ ἀναχωρητικοῦ βίου συνυπάρχουν ἢ χωρίζονται ἀνάλογα μὲ τὴν ἠθικὴ ποιότητα τῶν ἀναχωρητῶν. Ἑπομένως, μποροῦμε τὸν ὅρο ἀσκητισμὸς νὰ τὸν εὐρύνωμε καὶ νὰ περιλάβωμε σ᾽ αὐτὸν ὅλες τὶς κηρύξεις πολέμου πρὸς τὴν κοινωνία ἀπὸ ἄτομα ποὺ ἔχουν ἀποφύγει τοὺς νόμους της γιὰ ἕνα ἠθικὸ ἰδεῶδες.

Ἡ ζωὴ ὅμως ποὺ περιγράφεται σ᾽ αὐτὸ τὸ βιβλίο μπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ «ἁγιορειτισμὸς» γιὰ τὸν λόγο πὼς ἔχει ἕναν εἰδικὸ σκοπό, ἐκτὸς ἀπ᾽ τὸν ἀναχωρητικό: εἶναι ἀνάμνηση τοῦ Βυζαντίου, συνδυασμένη μὲ τὴ φανατικὴν ἰδέα τῆς Ὀρθοδοξίας ποὺ εἶχε καὶ μᾶς κληροδότησε τὸ Βυζάντιο. Στὸ βυζαντινὸ τοῦτο μουσεῖο — μουσεῖο βυζαντινῶν κτιρίων, βυζαντινῶν κειμηλίων, βυζαντινῶν τύπων, βυζαντινῶν ἀνθρώπων — ἐκτὸς ἀπ᾽ τὴν ἱστορία, παίζει τὸν ρόλο του κι ὁ ἑλληνικὸς χαρακτῆρας: ἡ λατρεία πρὸς τοὺς τύπους. Θὰ κρίνωμε τὸν ἁγιορειτισμὸ σύμφωνα μ᾽ αὐτὴ τὴν πραγματικότητα. Εἶναι λάθος νὰ ζητοῦμε ἀπὸ τοὺς Ἁγιορεῖτες τὴν ὑστερικὴ παραφορὰ τῶν καθολικῶν καλογέρων, καθὼς μᾶς τὴν ἔδωσεν ἡ ἱσπανικὴ ζωγραφική, τὴν ἔκστασή τους — ποὺ πήγαινε λαμπρὰ μὲ τὴν Ἱερὰ Ἐξέταση … Τὸ θαυμάσιο ποίημα τοῦ Θεόφιλου Γκωτιὲ

ΚΑΡΥΕΣ

Οἱ εἴκοσι ἀντιπρόσωποι τῶν μοναστηριῶν ποὺ ἀποτελοῦν τὴν Ἱερὰν Κοινότητα — ἡ κυβέρνηση τοῦ Ὄρους — εἶναι καθισμένοι στὸν καναπέ, στὸ ἡμικυκλικὸ σχῆμα βυζαντινῆς συνόδου, ἄσπροι καταρράχτες γενειάδων ἀπάνω στὴ μαυρίλα τῶν ράσων. Τὰ κομπολόγια τους μετροῦν τὸν ἀτέλειωτον καιρό.

Στὸ χαιρετισμό μας, ὅλες αὐτὲς οἱ κεφαλὲς ἔγειραν λίγο, χωρὶς τὰ κομπολόγια νὰ χάσουν τίποτε ἀπὸ τὸ ρυθμό τους· ἔπειτα ὁ σερδάρης μᾶς ὁδήγησε στὸ διπλανὸ δωμάτιο τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Μπαίνομε. Ὁ πρωτεπιστάτης — ὁ πρωθυπουργὸς περίπου — μᾶς ἔδωσε μ᾽ εὐγένεια τὸ χέρι. Ἔπειτα κάθησε μὲ μεγαλοπρέπεια στὴν ἕδρα του, εἶδος στασιδιοῦ, καὶ μᾶς ἄφησε νὰ ποῦμε τὸ σκοπὸ τοῦ ταξειδιοῦ μας. Ὁ γραμματεύς, ἀφοῦ πῆρε τὰ ὀνόματά μας, ἄρχισε νὰ συντάσση τὸ διαμονητήριο. Πολύτιμο ἔγγραφο. Εἶναι ἡ ἄδεια κυκλοφορίας στὰ μοναστήρια. Μ᾽ αὐτὸ τὸ κλειδὶ ἀνοίγει ἡ πόρτα κάθε μοναστηριοῦ, καὶ χωρὶς αὐτὸ εἶσαι ἄστεγος καὶ ἄγνωστος.

— Θὰ ταξειδέψετε μαζὶ καὶ οἱ τρεῖς ἢ χωριστά;

— Προτιμοῦμε μαζί.

— Ἔχει καλῶς.

Καθένας ἀπὸ τοὺς τέσσερες ἐπιστάτες ἔβγαλε ἀπὸ τὸ ράσο του τὸ τέταρτο μιᾶς σφραγίδας. Ἀφοῦ ἕνωσαν τὰ τέσσερα κομματάκια ἐπάνω στὸ ἔγγραφο, ὁ πρωτεπιστάτης, μὲ ἀργὸ καὶ ἁβρὸ κίνημα, μᾶς τὸ ἔδωσε. Ἀποχτήσαμε δικαίωμα κυκλοφορίας στὸ Ὄρος.

Καὶ τώρα, πρὶν ἀφήσωμε τὴν πρωτεύουσά του, τὸ ἀγέλαστο χωριουδάκι ποὺ δὲν κρατεῖ τὸν ξένο παρὰ γιὰ λίγην ὥρα, ὅση χρειάζεται γιὰ νὰ τὸν διώξη, πρὶν ἀνεβοῦμε στὰ μουλάρια μας ποὺ χτυποῦν τὰ πέταλά τους στὸ λιθόστρωτο, θὰ τοῦ ρίξωμε μιὰ τελευταία ματιά. Σπίτια παλιὰ ἢ καινούργια, κρυμ-

ΤΟ ΣΗΜΑΝΤΡΟ ΤΗΣ ΑΓΡΥΠΝΙΑΣ

Τί ἔχει νὰ κάμη ὁ ξένος τοῦ μοναστηριοῦ στὸ κρεββάτι του, ὅταν ἕνα σφυρὶ χτυπᾶ ἀπάνω σ᾽ ἕνα ξύλο στὶς δυὸ μετὰ τὰ μεσάνυχτα κι ὅταν ὁ ἴδιος κρότος ξανάρχεται τρεῖς φορές, τουλάχιστον, μέσα στὴ νύχτα; Νὰ μετρᾶ τοὺς χτύπους.

Τὰ μοναστήρια, ὅλα σχεδόν, δὲν ἔχουν καμπαναριά, καὶ ὅπου ὑπάρχει καμπάνα χρησιμεύει μόνο γιὰ ἐπίσημες γιορτὲς καὶ γιὰ ὑποδοχές. Τὸ κωδωνοστάσιο, ἄλλωστε, φάνηκε πολὺ ἀργὰ στὴν ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Πολὺ ἀρχαιότερο ἀπὸ τὴν καμπάνα εἶναι τὸ σήμαντρο. Ἦταν φορητό, κρεμασμένο σὲ πύργους τῶν μοναστηριῶν, χτισμένους γι᾽ αὐτὸ τὸ σκοπό. Τὴν ἀρχαιότατην αὐτὴ παράδοση τοῦ σημάντρου τὴ διατηροῦν τὰ μοναστήρια τοῦ Ἄθω. Οἱ ὧρες τῆς ἀκολουθίας σημαίνονται μὲ τὸ σιδερένιο σήμαντρο καὶ κυρίως μὲ τὸ ξύλινο. Ὁ πιὸ ἄμουσος χτύπος ποὺ μπορεῖ φυσικὰ ν᾽ ἀκουστῆ εἶναι αὐτὸς ὁ τελευταῖος. Ἂν ὅμως τὸ ξύλο δὲν ἔχει ἦχο, εἶναι ὅλο στοργὴ πρὸς τὸ λεπτότερο αἰσθητήριο τοῦ ἀνθρώπου. Κακὴ θὰ ἦταν ἡ τύχη τοῦ ξένου, ἂν γιὰ μιὰ τέτοια ὑπηρεσία χρησιμοποιοῦσαν καμπάνες. Τὸ ξύλο σημαίνει τοὺς ἑσπερινούς, τοὺς ὄρθρους καὶ τὶς λειτουργίες. Εἶναι παράδοξο ὄχι μόνο νὰ τὸ ἀκούση, μὰ καὶ νὰ τὸ ἰδῆ κανείς, μακρὺ σὰν κουπί, στὰ χέρια τοῦ καλόγερου, ποὺ τὸ σφυροκοπᾶ γυρίζοντας κάτω ἀπὸ τὰ κελλιὰ καὶ φορεῖ γιὰ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτὴ μέσα στὸ σκοτάδι τὴν ἐπίσημη στολή του, τὸ ἐπανωκαλύμμαυχο.

Στὰ μοναστήρια ἔχομε δυὸ πράγματα ἀντίθετα: τὴν ἀνάγκη τοῦ ξένου νὰ κοιμηθῆ καὶ τὴν ἀνάγκη τοῦ καλόγερου νὰ προσευχηθῆ· καὶ τὰ δυὸ πρέπει νὰ γίνουν τὴ νύχτα. Φυσικά, θυ-

ΤΟ ΚΟΙΝΟΒΙΟ

Τὸ κοινοβιακὸ σύστημα εἶναι ἡ αὐστηρὴ μορφὴ τοῦ μοναχικοῦ βίου. Καταργεῖ κάθε ἀτομικότητα. Ὅλα εἶναι κοινά. Ἕνα πρόσωπο μόνο ὑπάρχει ἐκεῖ, τὸ μοναστῆρι. Ἡ τράπεζα κοινή. Ἡ γεύση ἔχει χάσει τὸ ἐγώ της. Τὸ εὐχάριστο καὶ τὸ δυσάρεστο δὲν ὑπάρχουν, ὅπως στὸ ἰδιόρρυθμο μοναστῆρι, ὅπου ὁ καλόγερος τρώγει μόνος του στὸ κελλί του. Στὸ κοινόβιο, ὅπου τρώγουν ὅλοι μαζί, τὸ ἄτομο δὲν ἔχει στερηθῆ μόνο τὴν ἐλευθερία νὰ διαλέξη, μὰ καὶ τὴ γεύση. Ἐνῶ τρώγει, πρέπει ν᾽ ἀκούη τὸ διάβασμα τῶν ἱερῶν κειμένων. Ἔτσι, τὸ φαγητὸ — πάντοτε νηστήσιμο — εἶναι μιὰ ἀγγαρεία· καὶ τὸ δραματικὸ καὶ παράδοξο εἶναι πὼς σ᾽ αὐτὴ τὴν ἀγγαρεία, σ᾽ αὐτὴ τὴν ἀσκητικὴ δοκιμασία τοῦ οὐρανίσκου, τὸ ἀρχαῖο τυπικὸ δίνει μιὰ τελετικὴ μεγαλοπρέπεια.

Ἐφτάσαμε στοῦ Καρακάλλου τὸ μεσημέρι, ἔπειτα ἀπὸ κοπιαστικὴ πορεία στὸν ἥλιο. Ὡραῖος τύπος μοναστηριοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἡ πυκνὴ βροχὴ τοῦ ἥλιου καὶ τῆς σκιᾶς ποὺ ἔριχνεν ἡ τεράστια κληματαριά του, καταφορτωμένη καρπό, τὸ κρύο νερὸ ποὺ μᾶς ἔδωσεν ἡ βρύση του, λεπτὸ καλλιτέχνημα μαρμαρογλυφίας, ὁ γέρος καλόγερος ποὺ εἶχε ξεχαστῆ κοντὰ στὸ νερό, κατάμονος μέσα στὸ τοπίον ὁλόκληρο, σχηματίζουν ἕνα μοναστηριακὸν πίνακα τοῦ Παρθένη, ὅπου τρεμάμενοι πράσινοι καὶ ρόδινοι τόνοι πλέκονται σὲ ἱερὴ συμφωνία. Δὲν προφτάσαμε νὰ κρατήσωμε τὴν ἐντύπωση αὐτὴ καὶ μᾶς εἰδοποίησαν πὼς ὑπάρχει γιὰ μᾶς θέση στὴν Τράπεζα. Μπαίνομε. Οἱ καλόγεροι εἶχαν καθήσει. Ἀνάμεσα στὴ μαύρη παράταξή τους μᾶς ἔδειξαν τρεῖς θέσεις ἀδειανές. Καθένας μας, παίρνοντας τὴ θέση του, βρῆκε μπροστά του τὰ ἑξῆς: μιὰ γαβάθα μὲ κουκιὰ στὸ λάδι, ἕνα πιάτο μὲ πιπεριὲς καὶ τρία σῦκα. Ἦταν ὅλο τὸ γεῦμα. Τὸ φάγαμε ἀργά, μὲ ὑπομονὴ καὶ μεγαλοπρέ-

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΕ ΕΞΟΡΙΑ

Οἱ εἰκόνες τῆς Θεοτόκου, ποὺ προσκυνοῦνται γιὰ τὴ θαυματουργική τους ἰδιότητα στὸν Ἄθω μὲ τὰ ὀνόματα Ἐσφαγμένη, Κουκουζέλισσα, Ἄξιόν ἐστι, Τριχεροῦσα, Παπαδική, Ἐλαιοβρῶτις καὶ καθεξῆς, ἔχουν ὅλες ἕναν περίεργο θρῦλο, ποὺ σχεδὸν τὸν φανερώνει ἡ ὀνομασία τους. Μέσα σ' αὐτοὺς ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ὁ θρῦλος τῆς *Πορταΐτισσας*, τῆς εἰκόνας τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων. Μαρτυρεῖ πὼς ἀπὸ ἕναν καιρὸ ἡ γυναίκα ἐννοεῖ νὰ χαλάση τὸν θεμελιώδη κανόνα ποὺ τὴν ἐμποδίζει νὰ πατήση στὸ Ὄρος, τὸ «ἄβατο» τῶν μοναστηριῶν. Ὁ πειρασμὸς αὐτὸς εἶναι πολὺ δυνατώτερος στὴν ἐποχή μας. Ἡ γυναίκα μπῆκε στὴν ἐπιστήμη. Καὶ νά ποὺ ἕνα ὁλόκληρο μεσαιωνικὸ μνημεῖο κι ἕνα ἐξαιρετικὸ τοπίο τῆς εἶναι ἀπαγορευμένο. Τί Εὔα θὰ ἦταν, ἂν τὸ δεχόταν; Τὸ ἄβατο βρίσκεται μέσα σὲ πολυχρόνια καὶ πολυμήχανη πολιορκία. Οἱ γυναῖκες μεταχειρίζονται ὅλα τους τὰ μέσα, τὴν παράκληση καὶ τὴν ἀπειλή, τὸν ἀστεϊσμὸ καὶ τὸ θυμό, γιὰ νὰ ὑποσκάψουν τὸ προαιώνιο αὐτὸ ἔθιμο στὴ συνείδηση τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας. Περιμένουν τὸν καιρὸ νὰ τὸ ρίξη. Ἀνυπόμονες ὅμως, φαντάζονται μεταμορφώσεις καὶ πονηρίες. «Θὰ ντυθοῦμε νέοι καλόγεροι — λένε— καὶ θὰ μποῦμε γιὰ λίγες ὧρες.» Ἀλλοίμονο! Οἱ φύλακες εἶναι αὐστηροί. Ἡ Δάφνη, τὸ λιμανάκι τοῦ Ὄρους, ἔχει εἴκοσι ἀνθρώπους ποὺ βρίσκονται ὅλοι στὴν ἀποβάθρα καὶ τρῶνε μὲ τὰ μάτια τὸν ξένο. Ἂν πάλι ἡ γυναίκα, ποὺ ὀνειρεύεται νὰ πηδήση στὸ Ὄρος ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἐπιχειρήση τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Χαλκιδικῆς, χειρότερα. Ἀπὸ 'κεῖ ἐξετάζονται ζῶα καὶ ἄνθρωποι.

Η ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΙΣΜΟΥ

Τὸ Ἅγιον Ὄρος δὲν ἀνακάλυψε τὸν ἀσκητισμό, οὔτε τὰ ἐλαττώματά του. Συνεχίζει μιὰν ἀνθρώπινη ἱστορία τριῶν χιλιάδων χρόνων. Γιὰ ν᾽ ἀποσυρθοῦν στὴν ἔρημο ἄνθρωποι, δὲν ἦταν ἀπαραίτητος ὁ Χριστιανισμός, οὔτε τὸ Βυζάντιο. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τέτοια. Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶχεν ὁ κόσμος καλογέρους πρὶν ἔρθη ὁ Χριστός. Οἱ Ἐσσαῖοι εἶχαν ἀποσυρθῆ στὰ χωριὰ γιὰ ν᾽ ἀποφύγουν τὴν ἀνηθικότητα, ἔχοντας κοινὸ ταμεῖο, λυτρωμένοι ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησία κι ἀφοσιωμένοι στὴν προσευχὴ καὶ στὴν ἐργασία. Οἱ Θεραπευταὶ τὸ ἴδιο. Ἐννιακόσια χρόνια πρὸ Χριστοῦ, ἡ ἑβραϊκὴ φυλὴ τοῦ Ρεσὰβ ἀσκήτευε σὲ σκηνὲς καί, σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα ποὺ παραδέχθηκε, τῆς ἦταν ἀπαγορευμένη ἡ στέγη, ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ ἐπαφὴ μὲ τὴν κοινωνία. Τὸν βουδδικὸν ἀσκητισμὸ τὸν ξέρομε.

Στὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, φιλόσοφοι κήρυξαν τὴν ἀνιδιοκτησία, τὴν ἀπραξία, τὴν ἀπάθεια, τὴν ἄγνοια — τὸν καλογερισμό. Εἶναι λοιπὸν μάταιο νὰ καταδικάζωμε τὸ φαινόμενο, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ καταστραφῆ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖο ποὺ τὴν πηγαίνει πρὸς τὸ παράδοξο, πρὸς τὸ τραγικὸ καὶ πρὸς τὸ ἀπόλυτο.

Ὁ ἀσκητισμὸς εἶναι τὸ παράτολμο κίνημα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ὅταν, γιὰ νὰ σταθῆ καταμέτωπα στὸ πρόβλημά της, ἀρνεῖται τὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία. Εἶναι ἡ αὐτοκτονία τοῦ ἀνθρώπου ὣς τὸ σημεῖο ποὺ ἐπιτρέπει στὸ σῶμα νὰ μὴ διαλυθῆ καὶ στὸ πνεῦμα ν᾽ ἀναπτύξη τὴ φαντασία καὶ τὴν ἔκσταση. Στὴν ὀξύτατη αὐτὴ μορφὴ ποὺ παίρνει ἡ ἀναζήτηση τοῦ Ἀγαθοῦ, ἡ ὕλη καταργεῖται, τὸ λογικὸ καταργεῖται. Μένει μόνο τὸ συναίσθημα κι ἐκεῖνες οἱ πνευματικὲς ἱκανότητες ποὺ

Ο ΑΣΚΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Ἡ μόνωση καὶ ἡ στέρηση ἔδωκαν στὸν ἀσκητισμὸ τὸ δικαίωμα νὰ πιστεύη πὼς αὐτὸς εἶναι κοντὰ στὴν καθαρὴ πηγὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Γι᾽ αὐτὸ τὸν λόγο, πῆρε τὴ στάση φρουροῦ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τυράννησε στὸ Βυζάντιο τὴν ἐκκλησία καὶ τὴν πολιτεία μὲ τὴν ἄγρυπνη προσοχή του καὶ μὲ τὴν καχυποψία του. Ὅλο τὸ Βυζάντιο εἶναι μάχη τῆς πολιτείας μὲ τὸν ἀσκητισμό. Ἂν τὸν κρατοῦσε, εἶχε στὸν κόρφο του ἐχθρό· ἂν τὸν ἔδιωχνε, νόμιζε πὼς χάνει τὴν ἀρετή. Ἐνθρονισμένος μέσα στὴν καρδιὰ τῆς αὐτοκρατορίας, δυνατὸς καὶ στὸ διωγμὸ καὶ στὴν ἐξορία, πολέμησε καὶ ματαίωσε τὶς κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις καὶ ὑπονόμευσε τὸν στρατό, τὴν οἰκονομία καὶ τὴ διοίκηση, ὑψώνοντας γιὰ μόνο ἐπιχείρημα τὴν παράδοση καὶ τὸ δόγμα.

Ἦταν πάντα μιὰ φοβερὴ ἠθικὴ δύναμη. Μὰ ἂν κατετρόπωσε τὴν εἰκονομαχία καὶ τάραξε τὸ μεσαιωνικό μας κράτος ὣς τὴν τελευταία στιγμή, αἰτία εἶναι τὸ αἰώνιο γόητρο ποὺ ἔχει στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ ἀρετή, ὅταν παρουσιάζεται μὲ τὸ κῦρος τῆς ἀκτημοσύνης, τῆς μοναξιᾶς καὶ τοῦ σωματικοῦ πόνου. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ποὺ εἶχαν σκοτώσει τὴ βούληση, ἦταν δυνατώτεροι ἀπὸ κείνους ποὺ τὴ διατηροῦσαν. Αὐτὸ ἔνιωθε στὸ βάθος τῆς συνείδησής του ὁ βυζαντινὸς λαός, χωρὶς νὰ λατρεύη τὸν βουδδισμὸ καὶ χωρὶς νὰ κάνη φιλοσοφία. Βέβαια, τὸ γόητρο τοῦτο δὲν τὸ ἄξιζαν οἱ χιλιάδες ἄεργοι ποὺ μάζευαν τὰ μοναστήρια. Ὁ θεσμὸς ὅμως ἦταν ἐκεῖνο ποὺ λάτρευε καὶ φοβόταν ὁ λαός. Τὸ ἀκτινωτό, ποὺ ἔδωσεν ἡ ἔρημος στὸ θεσμό, δὲν ἔσβησε ποτέ· καὶ τὸ ἀμαυρωμένο φῶς του δυνάμωνε ὅταν

ΠΕΣΣΙΜΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Τὴν ἕλξη ποὺ ἀσκεῖ τὸ μοναστῆρι στοὺς ἀνθρώπους τὴ μελέτησα σὲ διαφορετικῶν εἰδῶν ὑποκείμενα: στὸν νέο χωριάτη, ποὺ διαβάζοντας μιὰ σελίδα τοῦ Ἰωάννη τῆς Κλίμακος παραφέρθηκε κι ἀμέσως τάχτηκε. Στὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ μυστικιστικὴ διάθεση. Στὸν ἄλλο μὲ τὴ λεπτὴν αἰσθητικότητα, στὸν ὁποῖον τὸ ρωμαντικὸ τοπίο τοῦ μοναστηριοῦ φέρνει μὲ δύναμη τὶς ἰδέες τῆς ἀποταξίας. Τέλος, στὸν χτυπημένον ἀπὸ τὴ ζωή, περίπτωση ποὺ εἶναι γνωστὴ καὶ δὲν ἔχομε νὰ τὴ συζητήσωμε.

Μὰ ὁ Φαλλμεράϋερ, ὁ Γερμανὸς ἱστορικός, μᾶς ἔδωσε μέσα σ᾽ αὐτοὺς νὰ ἰδοῦμε καὶ τὸν ἐπιστήμονα. Ὁ ἴδιος περιγράφει μὲ εἰλικρίνεια τὴν ἀδυναμία του. Ὁ Ἄθως τὸν τραβοῦσε κι ἤθελε νὰ καταθέση σ᾽ ἕνα μοναστῆρι γιὰ πάντα τὴ γνώση καὶ τὴν ἐπιστήμη του καὶ νὰ λησμονηθῆ. Τὸ ὄνομά του εἶναι γνωστὸ στοὺς Ἕλληνες. Καὶ δὲν εἶναι μόνο σ᾽ αὐτοὺς ἀντιπαθητικό, γιατὶ τὸν ἐμίσησαν κι οἱ Φιλέλληνες. Γοητευμένος ἀπὸ τὴ θεωρία του, ποὺ ἦταν γοητευτικὴ ὅπως κάθε ἄρνηση, ξέχασε, ὅπως σωστὰ τοῦ παρετήρησαν, πὼς ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔζησε καὶ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ποὺ τὸν θεωροῦσεν ἐξαφανισμένο! Πρέπει ὅμως νὰ τοῦ ἀναγνωρίσωμε πὼς ὅ,τι ἔγραψε, τὸ πίστευε. Συγγραφεὺς μὲ ἀναμφισβήτητο τάλαντο, ἕνας ἀπ᾽ τοὺς δημιουργούς, στὸν 19ον αἰῶνα, τῆς «περιγραφικῆς ἱστορίας», τῆς ἱστορίας ποὺ γράφεται μὲ προσωπικὴ ἐντύπωση ἀπὸ τοὺς τόπους ἀπάνω στοὺς ὁποίους ἔγινε, ταξειδευτὴς ἱστορικός, ἔζησε γυρίζοντας καὶ μελετῶντας τὴν Ἀνατολή.

Ἡ ἔρευνά του γιὰ τὴν αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος, ποὺ ἦταν τὸ πρῶτο του ἱστορικὸ ἔργο, ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ ζήση στὴν

σμου. Ὅσο γιὰ τώρα, δὲν εἶχα παρὰ νὰ γυρίσω στὴν πατρίδα μου, νὰ πουλήσω ὅ,τι ἔχω, νὰ ξεριζώσω μὲ ἀπόφαση ἀπὸ τὴν καρδιά μου τὶς μύριες ρίζες ποὺ μὲ κρατοῦσαν δεμένο μὲ τὴ ζωὴ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ νὰ ξαναγυρίσω γρήγορα, χωρὶς δισταγμό, στὸ νησὶ τῆς εὐδαιμονίας καὶ τῆς εἰρήνης. Μὲ λίγα χρήματα, ποὺ θά 'δινα μιὰ καὶ καλὴ στὸ μοναστῆρι τοῦ Διονυσίου, θὰ εἶχα ἰσόβια ἰδιοκτησία μου τὸ ρωμαντικὸ ἐρημητήριο, ἀφοῦ πρῶτα συμφωνούσαμε τί θὰ εἶχα νὰ πάρω κάθε βδομάδα ἀπὸ τὸν ἀρχοντάρη τοῦ μοναστηριοῦ ἐγὼ κι ὁ ὑποτακτικός μου, σὲ ψωμί, κρασί, ἀλεῦρι, φουντούκια, παστὸ ψάρι, ἐλιές, φῶς, θέρμανση καὶ τ' ἄλλα. Ἡ προσφορά, τ' ὁμολογῶ, ἦταν ἑλκυστική. Ὅλες οἱ ἀθλιότητες τῆς Δύσεως, ὁ παγανισμὸς τῆς νέας φιλολογικῆς σχολῆς, ὁ κατακλυσμὸς τῶν βιβλίων ποὺ ὑποφέρομε, οἱ δώδεκα ὀγκώδεις τόμοι τοῦ Ἑρρίκου Λοῦντεν περὶ τῆς γερμανικῆς προϊστορίας, γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἔχομε καμμιὰ πληροφορία· δώδεκα τόμοι, ἄχ! λογοδιάρροια γεμάτη τέχνη καὶ στεῖρα σοφία, ἡ γιγάντια καὶ ἀπελπιστικὴ φιλοσοφία τοῦ Φόγιερμπαχ, οἱ γραφιάδες μονογραφιῶν, μοῦ ξαναῆρθαν στὸ νοῦ. Συλλογίστηκα τὰ θλιβερά μας φιλολογικὰ ἤθη, τὴ ματαιοδοξία, τὴν ἄγνοια, τὴν ἀλαζονεία, τὴ χυδαιότητα καὶ τὴν πλήξη ποὺ ἀπὸ παντοῦ μᾶς κατακλύζουν καί, σὰν νὰ μὴν ἔφταναν αὐτά, τὸν κατάλογο τοῦ πανηγυριοῦ τῆς Λειψίας καὶ τὴν ἀχόρταστη δίψα μας γιὰ τὴ γνώση καὶ γιὰ τὴν ἡδονή. Τρίκλισμα, κομματισμός, φιλοδοξία δημαγωγῶν, ὁ Ἀμπντὲλ Καντέρ, οἱ Παρισινοὶ δικηγόροι, ἡ γερμανικὴ τύφλωση, τὸ Mohilew* καὶ ἡ χαμένη εὐτυχία, σὰν θύελλα μοῦ χτυποῦσαν τὶς αἰσθήσεις. Ἄρχισα νὰ κλονίζωμαι καί,

(*) Σ.τ.ἐ. Mohilew: ἀμφίβολο (στὴν πρώτη ἔκδοσι τοῦ παρόντος, ὁ Ζ.Π. γράφει *ὁ Mohilew*). Ἡ Irina Wandrey, διευθύντρια τοῦ Ἰνστιτούτου Χειρογράφων τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἀμβούργου, πιθανολογεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς παλαιότερες γερμανικὲς γραφὲς τῆς λευκορωσσικῆς πόλεως (Mogilew / Mogilev / Mahilyow — Могилёв στὰ ρωσσικὰ) καὶ παρατηρεῖ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως συμπεριλαμβάνεται σ' ἕναν κατάλογο δεινῶν τῆς ἐποχῆς ποὺ παραθέτει ὁ Fallmerayer. Ἂν τελικῶς δὲν πρόκειται γιὰ κύριο ἀνδρικὸ ὄνομα, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἀναφέρεται στὴ σφαγὴ τῶν Ἑβραίων τοῦ Mogilev ἀπὸ τὸν τσαρικὸ στρατὸ τὸ 1654.

ΗΣΥΧΑΣΤΑΙ

Ἡ πνοὴ τοῦ μυστικισμοῦ ποὺ φύσηξε τὸν 14ον αἰῶνα στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τάραξε τὸ Βυζάντιο ὀνομάστηκε μὲ τὸ γαλήνιο ὄνομα *Ἡσυχία*. Ἡ αἵρεση ἦταν τόσο καλογερικὴ κι εἶχε τόσο βυζαντινὸ χαρακτῆρα, ποὺ δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀποδώσωμε σὲ καμμιὰ ξένην ἀφορμή. Εἶναι ὅμως ἀλήθεια πὼς μεγάλο ρεῦμα μυστικισμοῦ εἶχε προηγηθῆ στὴν Ἰταλία, μὲ τὰ μεγάλα ὀνόματα τοῦ Καλαβροῦ καλόγερου Ἰωακεὶμ τῆς Φλόρας καὶ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου τῆς Ἀσσίζης, ρεῦμα ποὺ κλόνισε τὴν ἐπίσημη ἐκκλησία, ἐθέρμανε τὴν πίστη κι ἀναμόρφωσε τὴ χριστιανικὴ τέχνη. Ἡ βαθύτερη πηγὴ τοῦ μυστικισμοῦ αὐτοῦ ἦταν ἡ Ἐλπίδα, ἡ γλυκειὰ ἐλπίδα τῶν πρώτων Χριστιανῶν πὼς ὁ Χριστὸς θὰ ξανάρθη ὄχι στὴν πρώτη του μορφή, μὰ θὰ στείλη τὸν Παράκλητο, ποὺ θὰ φέρη στὸν κόσμο τὶς ἀλήθειες τοῦ Εὐαγγελίου καὶ θὰ ἱδρύση τὴν ἀληθινὴ θρησκεία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγάπης. Τὸ πνεῦμα, κλειστὸ ἀκόμη στὸ κείμενο τοῦ Εὐαγγελίου, θὰ βγῆ ἀπὸ τὸ γράμμα μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Παράκλητου, καθὼς τὸ ἄνθος ἀπὸ τὸ μπουμποῦκι του, καὶ τότε θὰ ᾿ρθῆ ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη, ἡ ἀληθινὴ θρησκεία, ἔξω ἀπ᾿ τοὺς τύπους τῆς ἐκκλησίας κι ἀπ᾿ τὰ κείμενα, καὶ θὰ διαβαστῆ τὸ πνευματικὸ Εὐαγγέλιο, ἀνοιχτὸ καὶ φωτεινό, τὸ Εὐαγγέλιο ποὺ δὲν εἶναι τὸ γράμμα, εἶναι τὸ πνεῦμα.

Ὁ δὲ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ἡμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα, ἃ εἶπον ὑμῖν.

. . . .